

Bijlage 3

Cultuurhistorie bestemmingsplangebied Vondelkwartier, Vogelbuurt, Dietsveld

Begrenzing

Het bestemmingsplangebied bestaat uit drie buurten, gelegen ten noorden van het centrum. De buurt Dietsveld ligt in de wig noordelijk van de kruising tussen de Vondellaan aan de oostzijde en de Jan Gijzenkade aan de westzijde. Ter noorden van de Kievitstraat ligt de Vogelbuurt, die eveneens aan de oostzijde wordt begrensd door de Vondellaan en aan de westzijde door de Rijksweg. De Eksterlaan vormt de noordelijke begrenzing van de Vogelbuurt. Hierboven ligt het Vondelkwartier, dat aan de oost- en noordzijde wordt omsloten door de rondlopende Vondellaan en aan de westzijde door de Rijksweg.

Afbeelding 1: bestemmingsplangebied gezien in noordelijke richting

Hoofdelementen en kenmerken, functies

Het gebied hoort bij de planmatige uitbreidingsgebieden van Haarlem-Noord. Het vormt samen met Delftwijk en Waterbuurt het meest noordelijk gelegen woongebied van de gemeente Haarlem. Het gebied ligt als een uitloper aan de noordzijde van de Jan Gijzenkade en kreeg grotendeels in het begin van de twintigste eeuw haar huidige vorm, waar het voordien een hoofdzakelijk landelijk en agrarisch gebied was.

De omringende gebieden hebben een beduidend ander karakter. Ten noorden liggen het Van der Aart sportpark, de volkstuinten van 'Zonder werken niets' en de begraafplaatsen aan de Slaperdijkweg. Oostelijk van de Vondelweg liggen de open weilanden van het Hekslootgebied met de kenmerkende langwerpige verkaveling en Spaarndam-West.

De N208 vormt aan de westzijde de grens tussen het woongebied en de weilanden met hun historische verkavelingsstructuur die terug te voeren is naar de 15de en 16de eeuw.

Een van de historische hoofdstructuren en zeer herkenbaar in het gebied is de Jan Gijzenvaart. Deze loopt van west naar zuidoost en mondt uit in het Spaarne. De bebouwing langs de vaart kenmerkt zich door langgerekte woonblokken met een gelijksoortige architectuur en opzet.

De Jan Gijzenvaart wordt gekruist door de Rijksweg, in de vroegste oorsprong slechts een pad dat leidde van de noordelijke stadsmuren van Haarlem, via het oude gehucht Schooten naar Santpoort. Het pad veranderde in de loop der eeuwen van 'Heerenweg' naar 'Straatweg', tot uiteindelijk Rijksweg. Een tweede oude route, de Vergierdeweg, splitst zich af van de Rijksweg richting het noordoosten. Deze kruising markeert de oorsprong van het dorp Schoten, dat tot 1927 een zelfstandige gemeente was. Voor 1927 was Schoten al gestart met de ontwikkeling van het gebied ten zuidoosten van de Vergierdeweg. Na de annexatie werd het gebied volgens het plan van toenmalig directeur Openbare Werken van de gemeente Haarlem, L.C. Dumont, verder ontwikkeld.

Het gebied kent hoofdzakelijk woningbouw, aangevuld met een aantal ondersteunende functies als scholen en winkels. In het interbellum en vlak na de oorlog is het grootste gedeelte van de woningen gebouwd en ontwikkeld, hoofdzakelijk bestaande uit grondgebonden eengezinswoningen voor de middenstands- en arbeidersklassen.

Het noordoostelijke deel van het Vondelkwartier bestaat voor een deel uit arbeiderswoningen, in het noordwesten van deze buurt zijn enkele moderne appartementen-gebouwen ontwikkeld.

De drie buurten tellen veel gezinnen met kinderen, veel jongeren, maar relatief weinig volwassenen in de leeftijd van 20-44 jaar.

Hoofdstructuur

De structuur van het gebied kenmerkt zich door een aantal Y-vormige kruisingen. De meest zuidelijke punt wordt gevormd door de kruising van de Vondelweg en de Jan Gijzenkade. De tweede kruising vormt die van Jan Gijzenkade met Rijksweg en de derde wordt gevormd door de kruising Rijksweg – Vergierdeweg. De hoofdvorm wordt afgesloten door de rondlopende Vondelweg. Deze wegen vormen tevens de belangrijkste infrastructuur van het gebied.

De planmatige invulling van het gebied bestaat uit een orthogonaal stratenplan dat de hoofdstructuur volgt, ingevuld met hoofdzakelijk langwerpige woonblokken. De drie buurten kennen een hoge bebouwingsgraad, waarbij met name de Vogelbuurt feitelijk geen openbare groenvoorzieningen kent. Daar staat tegenover dat de binnenterreinen ruim zijn opgezet, met de mogelijkheid voor veel privé-groen. Dietsveld kent een groene symmetrie-as die uitloopt op een driehoekig plein.

De positie en vorm van de lange Vondelweg is ingegeven door de beperkingen van de Verboden Kring van Spaarndam, een open ruimte die het schootsveld vanuit de forten bij Spaarndam vrij moest houden.

Ontstaan en ontwikkeling

Ontginning

Haarlem ontwikkelde zich, evenals vele andere oude nederzettingen langs de Hollandse kuststrook, op een voormalige strandwal. Het overgrote deel van het huidige Noord-Holland bestond zo'n 1000 jaar geleden uit onbewoonbaar veen. De parallel aan de kust gelegen strandwallen vormden de hoger gelegen gronden, die de bewoners droge voeten garandeerden in het waterrijke gebied. Tussen de strandwallen lagen de vroegere strandvlaktes, waarop zich na daling van de zeespiegel dikke lagen veen vormden. Deze lage, natte gebieden waren lastig te ontginnen en werden pas veel later in ontwikkeling gebracht. In de periode van de 8ste-9de eeuw raakte de strandwal in de omgeving van Haarlem bewoond. Groei van de bevolking maakte vanaf de 9de eeuw uitbreiding van het landbouwareaal noodzakelijk. Door het graven van lange evenwijdig lopende sloten werd het veen ontwaterd om te kunnen worden ontgonnen. Op de grond die zo ontstond was landbouw mogelijk.

Vóór de ontginning bestond het veen uit metersdikke kussens. Door de ontwatering van het veen daalde de bodem. Dit inklinken van de bodem was aanvankelijk geen probleem. Zo lang het veen nog altijd hoger lag dan de klei langs het Spaarne kon afwatering van het nieuwe cultuurland naar de rivier nog zonder moeite plaatsvinden. Toen de bodem zo sterk daalde dat de ontgonnen veengrond gelijk of zelfs lager dan de rivierklei kwam te liggen, werd de afwatering wel een probleem.

Afbeelding 2: 1590 Thomas Thomaszn. Bron: NHA

Het plangebied is gelegen op de oude duingronden waarop zich veen heeft gevormd. Haarlem vormde zich eerst als agrarische 'geestnederzetting'. Vanuit de stad liep in de 16e eeuw een tweetal doorgangsroutes in noordelijke richting over de zanderige rug, of 'geest'. Een geest is een langwerpig akkercomplex dat doorgaans is gelegen op het hoogste gedeelte van een strandwal. Vanuit de Kruisweg aan de noordzijde van de stad liep een route over de tegenwoordige Kennemerstraat en Schoterweg door over de tegenwoordige Rijksstraatweg. Vanuit de Jansstraat liep een tweede route die kruisend overging in de tegenwoordige Achterweg en Middenweg. In de buurt van de Kleverlaan kruisten de twee hoofdroutes elkaar op de plaats waar een verlaging in de strandrug zich later heeft opgevuld met veen. De Schoterweg vormde de oostelijke begrenzing van de zandrug, het Schotervoetpad vormde de westelijke rand.

Aanleg Jan Gijzenvaart

De natuurlijke oorsprong van de Jan Gijzenvaart is een duinrel, die vanuit de duinbossen over de strandvlakte naar het veenweidegebied in het westen stroomde, dus van Santpoort naar Schoten. De Jan Gijzenvaart werd in 1537 aangelegd door Joh. Gijsen van Blanckevoort (toen burgemeester van Haarlem), die met deze vaart zijn landerijen in Santpoort wilde verbinden met zijn bezittingen aan het Spaarne. De smalle vaarweg diende voor het afvoeren van zand. Het afzanden van strandwallen door zgn zanderijen was in die periode een belangrijke bron van inkomsten; bij de aanleg van de grachtengordels is gebruik gemaakt van Haarlems zand. Later kreeg de vaart meer betekenis als afwateringsvaart. Tot in het begin van de vorige eeuw werd hij druk bevaren door vrachtboten die zoden, turf of groenten vervoerden van het Spaarne naar de losplaatsen langs de vaart.

Vanaf 1686 was Haarlem volledig eigenaar van de vaart.

Ontwikkelingen na de ontginningen

In de late middeleeuwen bevonden zich tussen Bergen en Vogelenzang, strategisch gelegen op of aan de rand van de strandwallen, zo'n dertig kastelen en versterkte hofsteden. Daarvan zijn er slechts twee bewaard gebleven; Assumburg en Marquette, beide in Heemskerk. De bouw van de kastelen had alles te maken met de Hollandse expansie in de richting van Kennemerland en West-Friesland. Vanaf de dertiende en veertiende eeuw viel Kennemerland formeel onder het gezag van de graven van Holland, maar het feitelijk gezag werd uitgeoefend door vooraanstaande geslachten, afkomstig uit de oude, inheemse Friese adel en ministerialen, zoals de heren van Egmond, Adrichem, Brederode, Velsen, Heemskerk en Haarlem. De grond die de heren beheersten werd beleend van de graven van Holland. Met het belenen van de grond werd ook geheel of gedeeltelijk het gezag overgedragen aan de ambachtsheren. De landgebieden werden heerlijkheid genoemd en werd meestal via overerving overgedragen op de volgende generatie.

De zeven Heerlijkheden (Zuid-Akendam, Hoogerwoerd, Schoterbos, Zaanen, Schoten, Schotervlietland en Noord-Akendam) besloegen het gebied tussen Velsbroek en de oude Haarlemse bolwerken en bestonden uit oostwest lopende stroken. Schoten –de Heerlijkheid waarin het bestemmingsplangebied ligt- was bij de kruising van de Jan Gijzenvaart en de Rijksstraatweg (toen nog Straatweg of Schooterweg geheten) gelegen.

Afbeelding 3: De Heerlijkheden Schoten en gehuchten op een kaart van Gerrit van der Pauw uit 1805. Bron: NHA

De grenzen van de Heerlijkheden zijn niet precies te bepalen aangezien voor de beschrijving van de grenzen vaak landschappelijke herkenningspunten gebruikt werden als molens en huizen, die niet meer bestaan. De Heerlijkheden in het land van Schoten stonden voor een groot deel onder de machtige bescherming van de heren van Brederode, die tevens de eigenaren waren van Schoten en de beide Akendammen. Het dorp Schoten is van oudsher het centrale punt van de zeven Heerlijkheden geweest. De ambachten bleven afzonderlijk rechtsgebied onder eigen bestuur, totdat de staatsregeling van 1789 alle heerlijke rechten afschafte. In dat jaar gingen alle zeven heerlijkheden op in de gemeente 'Schoten en gehuchten'.

De naam Schoten zou kunnen komen van 'schot' of 'schoot', dat afgeschoten stuk land, dan wel afgeschoten, omheinde zanderige duinen betekent. Het zou ook een beboste hoek hoger gelegen land kunnen zijn, uitspringend in moerassig terrein. De naam is terug te voeren op geschriften uit de 8^e eeuw

Vanaf de middeleeuwen ontwikkelde Haarlem zich in min of meer concentrische cirkels. De stadsuitleg van 1671, naar een plan van Erasmus den Otter maakte daar een einde aan. In dat plan werd een expansie in noordelijke richting zichtbaar en deze had ernstige gevolgen voor de ontsluiting van Schoten. Het wegennet werd er drastisch en blijvend door aangetast. De belangrijkste wegen naar het noorden, de Kruisstraat en de Jansstraat (via de Kruispoort en de Janspoort), werden weliswaar doorgetrokken, maar botsten op het Prinsen- en Statenbolwerk en bereikten met enige bochten de in 1677 opgerichte Kennemer- of Nieuwpoort, de toegang tot Schoten.

Was Schoten volledig agrarisch, in Haarlem was de lakenindustrie eeuwenlang een van de grootste bronnen van inkomsten. De blekerijen die hiervoor nodig waren, waren gevestigd buiten de stad, onder anderen aan de noordzijde van de stad, op de zandrug aan weerszijden van de Delf. Het typerende verkavelingspatroon is tot op heden herkenbaar in het landschap.

Grote veranderingen in de 19de eeuw

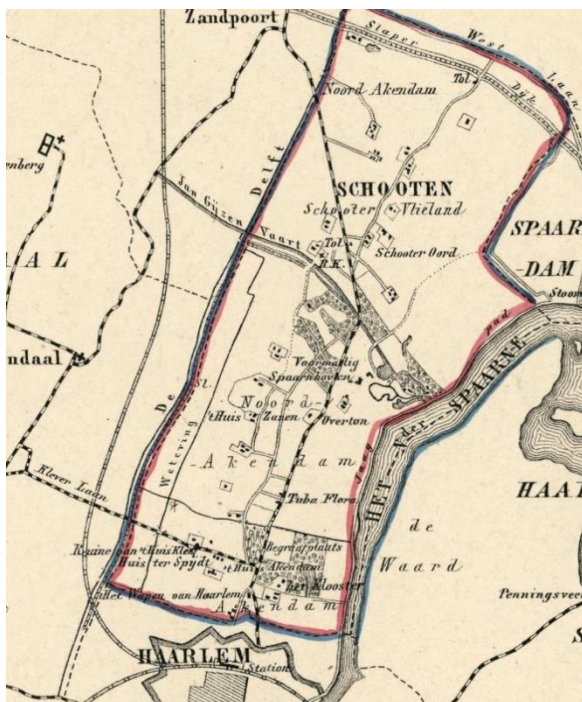
In de 19de eeuw ontwikkelde Haarlem zich buiten de middeleeuwse en 17de-eeuwse wallen tot een stad van formaat. Nieuwe wijken werden aangelegd, waarbij in veel gevallen bestaande wegen- en waterstructuren leidend waren in de ontwikkeling. Een andere vormende factor van belang in de stadsuitbreidingen waren de spoorwegen. De Hollandsche IJzeren Spoorweg-Maatschappij (HIJSM) opende in 1839 Nederlands eerste spoorlijn, die Amsterdam met Haarlem verbond.

Het bestemmingsplangebied in de 19de eeuw

De grote veranderingen van de 19^e eeuw waren op het bestemmingsplangebied nog niet direct van grote invloed. Het plangebied ligt ten noorden van 'Oud Schoten' en werd pas in het begin van de twintigste eeuw ontwikkeld en gemoderniseerd. De ontwikkelingen beneden de Jan Gijzenvaart werden op gepaste afstand gevolgd. Deze afstand werd na de Eerste Wereldoorlog snel kleiner.

De middeleeuwse kapel aan de Vergierdeweg is lange tijd het belangrijkste pand in het dorp. Deze kapel doet namelijk al sinds de 17de eeuw tevens dienst als rechthuis. Een schuil- of bijkerk aan het Schotervoetpad en Jan Gijzenvaart doet in de 19de eeuw dienst als godshuis. In 1844 wordt Schoten een zelfstandige parochie en ontstaat de mogelijkheid een grotere kerk te bouwen. De dorpskerk, de St. Bavokerk van 1858 aan de Rijkstraatweg, is lange tijd beeldbepalend voor het dorp en de identiteit van het oude Schoten geweest.

Een duidelijke dorpskern of een plein kende het oude Schoten niet, hoewel men in de buurt van de St. Bavokerk de meeste bebouwing aantrof. Hier was eind 19de eeuw en begin twintigste eeuw sprake van woningnood. Onbewoonbaar verklaarde woningen stonden in het bijzonder vlakbij de Jan Gijzenbrug.

Afbeelding 4: kaart gemeente Schoten en gehuchten – 1866.
Bron: NHA

Begin 20ste eeuw

De gemeente 'Schoten en gehuchten' was rond de eeuwwisseling een rustige agrarische gemeenschap van nog geen duizend inwoners, in hoofdzaak rooms-katholiek, waarvan de kern van bewoners ten noorden van de Jan Gijzenvaart woonde rondom het nog steeds bestaande Rechthuis.

Ten zuiden grensde het, omstreeks de uitmonding van de Generaal Conjéstraat, op de Kennemerweg en in het Kleverpark, aan Haarlem. De meeste grote buitenplaatsen zoals Sparendijk, Sparenhoven en Overton waren al in de loop van de negentiende eeuw verdwenen. Alleen 'Het Klooster' en het 'Huis te Zanen' bestonden nog. Een smalle landelijke weg, de Rijksstraatweg, waaraan hier en daar kleine groepjes huizen lagen, verbond het met de omliggende plaatsen. Over de Jan Gijzenvaart lag slechts een kleine houten brug. De bevolking bestond uit boeren, tuinders en landarbeiders. Er was geen aaneengesloten bebouwing, zodat het dorp uiteindelijk na de annexatie weinig eigen gezicht heeft behouden.

Het 'Regthuys' van Schoten was in een vervallen toestand geraakt, reden waarom men besloot een nieuw raadhuis te bouwen. De locatie hiervoor betrof een meer centraal gelegen punt in de gemeente en wel aan de Rijksstraatweg bij de tegenwoordige Raadhuisstraat. De eerste steen voor het raadhuis werd gelegd in 1907.

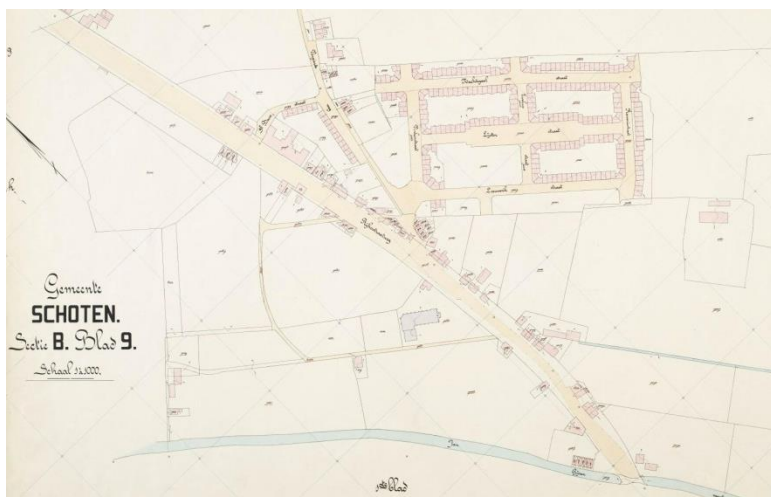
De agrarische gemeente Schoten was geen rijke gemeente; de burgemeester woonde in Haarlem. De economische groei van Haarlem zorgde voor grote druk op het grondgebied van Schoten, dat het inwonertal door uitbreidingen aan de noordkant van Haarlem in korte tijd zag groeien met enkele duizenden, voornamelijk onvermogenende arbeiders die in Haarlem werkzaam waren. Schoten had in het eerste kwart van de twintigste eeuw grote moeite om algemene voorzieningen zoals straatverlichting, gasproductie en gemeentereiniging op peil te houden met het snel stijgende inwonertal.

Pas na de Eerste Wereldoorlog hadden initiatieven op het gebied van woningbouw resultaat voor het noordelijke deel van Schoten. Een bijkomende en doorslaggevende factor daarbij was dat Rijkswaterstaat eiste dat de krotten bij de Jan Gijzenbrug zouden worden opgeruimd, in verband met de verbreding van de Rijksstraatweg. Woningbouwvereniging St. Bavo bouwde de eerste woningen in 1926 aan de St. Bavostraat.

In 1923 werd het Uitbreidingsplan Noord door de raad goedgekeurd. De SDAP-leden van de raad zagen daarbij graag Karl Marx vernoemd in straatnamen van de nieuwe buurt, maar loco-burgemeester Thijssen achtte dat ongewenst en er werd daarom besloten tot de keuze voor een meer neutrale Vogelbuurt.

Architect WJF van de Berg uit Hilversum heeft in opdracht van de firma Geko in 1926 een groot deel van de Nachtegaalstraat ontworpen en gerealiseerd. Andere bouw-initiatieven in deze wijk werden onder meer genomen door St. Bavo (de Vinken- en Lijsterstraat) en Thunissen.

In 1926 ontstond de Rivierenbuurt ten westen van de Rijksstraatweg.

Afbeelding 5: kadasterkaart met eerste uitbreiding van de gemeente Schoten, 1927. Bron: NHA

Annexatie door Haarlem

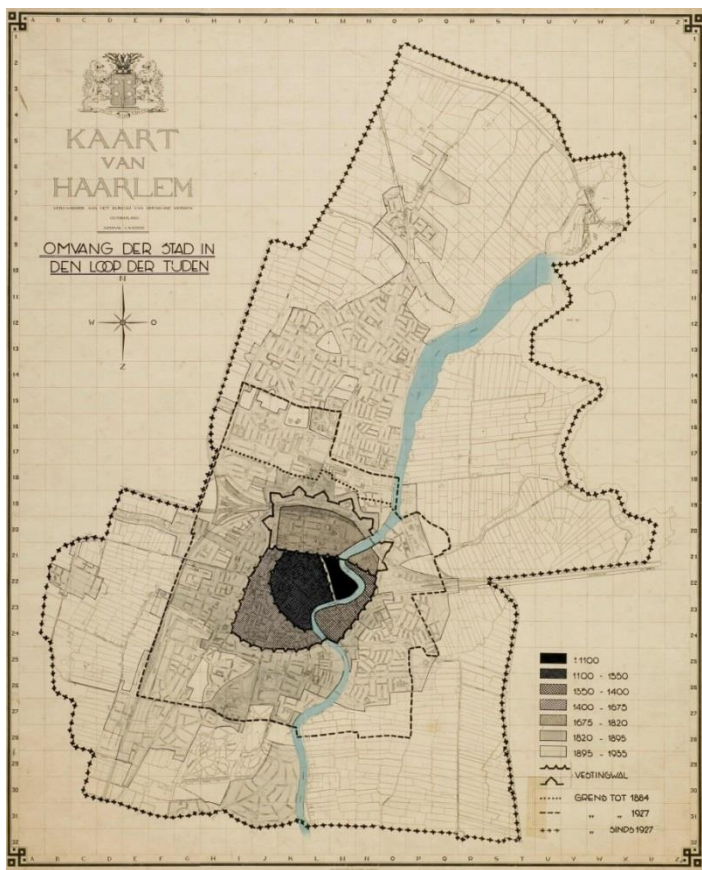
In de periode tussen 1884 en 1927 is de gemeente Schoten en gehuchten in fases door Haarlem geannexeerd.

1884 – noordzijde Kleverpark langs de Delft naar het noorden, dan naar het oosten langs de Heussenstraat, Kweektuinstraat en Achterweg tot aan de Schoterweg de noordelijke grens

In 1902 treedt ingenieur LC Dumont aan als directeur Openbare Werken van de gemeente Haarlem. Hij zal grote invloed hebben op ruimtelijke ontwikkeling van de uitbreidingswijken. In 1905 maakt hij een uitbreidingsplan voor de gemeente Haarlem, waarin hij gehoor gaf aan de voorschriften van de Woningwet van 1901, waarin gemeenten onder anderen werden verplicht om een dergelijk plan op te stellen en daarmee een einde te maken aan de vaak willekeurige wijze waarop stadsuitbreidingen tot stand kwamen. Dit plan was echter zo breed dat het alle omringende gemeenten in de opzet betrok.

In 1912 werd de uitbreiding van Haarlem opnieuw actueel toen Haarlem een spoor- en overlaadstation wilde aanleggen aan het Noorder Buiten Spaarne en om die reden graag een stuk van Schoten wilde annexeren. De voornaamste reden voor een grote uitbreiding was echter dat Haarlem zo een einde dacht te kunnen maken aan de exodus van welgestelde Haarlemmers naar de omliggende gemeentes omwille van de belasting. De gemeentes Schoten en Spaarndam werden bij Haarlem gevoegd en de andere gemeenten moesten delen van hun grondgebied aan Haarlem afstaan. De stad kreeg er zodoende in eens 31.184 inwoners bij, hoofdzakelijk uit Schoten, waar begin twintigste eeuw wijken als Transvaalbuurt, de Indische buurt en de Bomenbuurt tot ontwikkeling waren gekomen om de overloop vanuit het overbevolkte Haarlem op te vangen.

Het deel van Noord waar Dumont mee te maken had is boeiend; een lappendeken, maar de verschillende lappen vormen een belangwekkend onderdeel in de ontwikkeling van de architectuur en stedenbouw van Nederland in de jaren twintig van de twintigste eeuw.

Afbeelding 6: kaart waarop de omvang van de gemeente Haarlem na annexatie is aangegeven, inclusief de gemeente Schoten, 1927. Bron: NHA

Ontwikkeling van het oude Schoten

Na de annexatie van Schoten werd het uitbreidingsplan fasegewijs vergroot en sterk gewijzigd uitgevoerd. Het overgrote deel van de buurten Vogelbuurt, Vondelkwartier en Dietsveld is gebouwd tussen 1935 en 1955.

De ruimtelijke randvoorwaarden die aan het stedenbouwkundige ontwerp van het bestemmingsplangebied ten grondslag lagen betroffen het bouwblok uit 1926 in het centrale deel van de Vogelbuurt en het oude Schoterrechtshuis. Het ontbreken van overige ruimtelijke randvoorwaarden heeft er toe geleid dat de opzet van de drie buurten een sterke tekentafelachtige indeling heeft. Dit geldt voor het hele midden van de noordoostkant, die niet alleen wat de welstand betreft maar ook wat de plattegrond aangaat, in tweeën uiteenvalt. Het oudste deel is het middelste stuk; de wijk tussen Roerdompstraat en Eksterstraat kreeg de vorm die het nu heeft in 1932. De omgeving ten zuiden van de Roerdompstraat is aanmerkelijk later tot stand gekomen dan de wijk tussen Lijsterstraat en Eksterstraat. De ontwerpen ontlopen elkaar echter nagenoeg niet.

De uitbreidingen aan de oostzijde dienden rekening te houden met de zogenaamde "Verboden Kring" ten westen van de verdedigingslinie van het fort bezuiden Spaarndam (onderdeel van de Stelling van Amsterdam). De zogenaamde Kringenwet (1853) verbood permanente bebouwing binnen het schootsveld van de linie. De gebogen lijn van de Vondelweg is de grens van de buitenste Verboden Kring. Door de Verboden Kring bleef de Vondelweg de oostelijke begrenzing van Haarlem-Noord.

Van moderne stedenbouw was in de dertiger jaren geen sprake. In dat opzicht onderscheid Haarlem zich niet van andere Nederlandse steden. De economische crisis had in deze jaren een grote remmende invloed op vernieuwingen in de stedenbouw.

Vogelbuurt

De Vogelbuurt is aangepast aan het reeds bestaande bouwblok aan de Lijsterstraat en omliggende straten. De Eksterlaan, die de noordelijke grens van deze buurt vormt, is de enige straat in de buurt die door de aanleg van een ruime, groene middenberm breed van opzet is. In 1938 werd besloten om het uitbreidingsplan in te perken, maar dit besluit werd al na een jaar weer ongedaan gemaakt, waarbij in het aangepaste uitbreidingsplan een aantal terreinen specifiek voor bebouwing met woningen werd bestemd.

De praktische uitwerking van het veel voorkomende geknikte bouwblok in de opzet is een gevolg van het tabs uitlopen van de Rijksstraatweg en de Vondelweg. De tussenverbinding van deze wegen hebben op verschillende punten een flauwe hoek, hetgeen terugkomt in de bouwblokken.

Dietsveld

De buurt Dietsveld ten zuiden van de Roerdompstraat heeft zijn definitieve vorm gekregen in 1933 en is ontwikkeld als een symmetrisch plan. Een opmerkelijk element is de noord-zuid as van Roerdomplein, Batavierenplantsoen en Radboudstraat, uitkomend in het groene plein Dietsveld. Behalve de Radboudstraat werd de as voorzien van plantsoenering die zich in zuidelijke richting trapsgewijs verbreedt en in het Dietsveld geleidelijk weer tot een puntvorm terugkeert. Aan het Dietsveld wordt met een gesloten uniforme bebouwing de karakteristieke holronde pleinvorm krachtig benadrukt. Op het noordelijk eind van de noord-zuid as verrees in 1939 een lagere school naar ontwerp van de Bloemendaalse architect H. W. van Kempen.

Vondelkwartier

De wijkopzet kent een heldere, hiërarchische structuur waarin onderscheid wordt gemaakt tussen hoofdstraten en secundaire (woon)straten. De hiërarchie wordt versterkt door hoge bebouwing langs de hoofdwegen en lagere bebouwing in woonstraten. De invullingen van na de oorlog volgen het bestaande stedenbouwkundig patroon; markante gebouwen zoals de kerken aan de Eksterlaan laten dat zien.

Uitzondering is het oostelijk deel van de Muiderslotlaan. Daar wordt geëxperimenteerd met licht, lucht en ruimte, wat leidt tot open bouwblokken.

Cultuurhistorische bebouwingskarakteristiek

Van de bebouwing uit de pre-stedelijke periode van het bestemmingsplangebied resteert vrijwel niets. Langs de Rijksweg en de Vergierdeweg treft men nog incidenteel wat laat 19de eeuwse bebouwing aan. Het oudste gebouw in het gebied is het Schoterrechtshuis aan de Vergierdeweg, dat in 1729 werd gebouwd. Het opmerkelijkste gebouw in het bestemmingsplangebied is de Sionskerk (1950-1953) aan de Eksterlaan van de Hervormde Gemeente Haarlem-Noord en Spaarndam, ontworpen door architect HW van Kempen in de stijl van de wederopbouw. Van zijn hand is tevens de Koningin Emmaschool aan het Roerdomplein. School en kerk waren in die tijd nauw met elkaar verbonden. Er werd veel samengewerkt, en het onderwijzend personeel werd aangenomen door Ds G.H. van der Woord en Ds J. Kroon van de Hervormde Gemeente.

Afbeelding 7: ansichtkaart van de Sionskerk aan de Eksterlaan. Bron: NHA

Andere bijzondere of opmerkelijke gebouwen zijn

- De school aan de Gijsbrecht van Aemstelstraat 118 uit 1938, OBS De Dolfijn (Jan Pietersz Coenschool)
- Een rij woningen aan de Nachtegaalstraat 1 t/m 11 voor 'ouden van dagen' uit 1934.
- De jaren '50 school aan de Reviusstraat
- Twee karakteristieke 19de eeuwse 2[^]1 kap woningen naast de school aan de Rijksweg 366-368

Vogelbuurt

Achter de laat 19^e-eeuwse lintbebouwing aan de Rijksweg werden vanaf 1927 de eerste grootschalige complexen woningwoningen gebouwd. Het woonblok is noordwest-zuidoost georiënteerd en bestaat uit 202 sobere eengezinswoningen en 32 winkelwoningen, opgebouwd uit twee bouwlagen met plat dak. De centraal gelegen Lijsterstraat verbreedt zich in het midden, zodat het rigide stratenpatroon enigszins wordt onderbroken.

Afbeelding 8: luchtfoto van de Vogelbuurt. Bron: Bing Maps 2015 ©

Na de annexatie is de Vogelbuurt in de periode tot aan 1940 volgens het Haarlemse uitbreidingsplan bebouwd. Opmerkelijk is dat voor deze complexen steeds gekozen wordt voor een kap, zodat de eerste uitbreiding van Schoten zich door de platte dekking blijft onderscheiden.

Dietsveld

De uitvoering van uitbreidingswijk Dietsveld heeft ook grotendeels plaatsgevonden in de jaren 1933-1940, waarna de bouwactiviteiten weer opgepakt worden vanaf 1948. Opmerkelijk hierbij is dat in de jaren na de Tweede Wereldoorlog wel gebruik wordt gemaakt van de reeds gemaakte plannen –waar vaak al een vergunning voor ligt- maar dat deze in de uitvoering op detailniveau verschillen van de woningen van voor de oorlog.

Afbeelding 9: links- woning van architect Heidstra uit 1935

Afbeelding 10: rechts – woning in hetzelfde blok, tevens van architect Heidstra, gebouwd in 1950. Cyclomedia ©

De woningen gebouwd in Dietsveld hebben een royalere opzet dan de eerste ontwikkelingen in de Vogelbuurt. De grootte, materialisering en detaillering zijn minder sober, waardoor een meer aansprekende architectuur is ontstaan.

Afbeelding 11: woonblok langs de Jan Gijsenkade. Bron: Cyclomedia ©

Vondelkwartier

In de periode tussen 1930 en 1940 werd van de middenstandsbuurt Vondelkwartier slechts het deel tussen Rijksstraatweg en Vergierdeweg gebouwd. De woningbouw werd ook hier merendeels bloksgewijs, in twee bouwlagen onder een doorlopende kap opgetrokken.

Na 1945 vonden in het Vondelkwartier en in (het buiten het plangebied gelegen) Delftwijk, de grootste ruimtelijke ontwikkelingen plaats in het noordelijk deel van Haarlem-Noord.

Afbeelding 12: bebouwingkarakteristiek van de Eksterlaan en achtergelegen lagere bebouwing. Bron: Cyclomedia ©

De Eksterlaan loopt als een duidelijke as door de wijk heen en verbindt Vondelweg en Rijksstraatweg. Langs deze straat voornamelijk naoorlogse bebouwing met voorzieningen in de plint.

Een secundaire as wordt gevormd door de Muiderslotweg, welke meer het karakter heeft van een doorgaande woonstraat, met op straathoeken enkele kleinschalige voorzieningen.

Afbeelding 13: bebouwingkarakteristiek van de Muiderslotweg. Bron: Cyclomedia ©

In de noordwest hoek van de wijk is recentelijk een grote ontwikkeling uit 1952, bestaande uit 196 flatwoningen en 20 bejaardenwoningen, gesloopt en opnieuw ontwikkeld. De ontwikkeling volgt de oorspronkelijke bebouwingkarakteristiek van hogere bebouwing met een hogere dichtheid langs de randen en doorgaande wegen en meer kleinschaliger bebouwing van eengezinswoningen aan het binnengebied.

Beschermde monumenten

In het bestemmingsplangebied zijn verschillende panden die vanwege hun cultuurhistorische betekenis bescherming genieten. Het betreft panden die als rijksmonument (RM) of gemeentelijk monument (GM) wettelijk zijn beschermd. In het plangebied bevinden zich de volgende beschermde monumenten:

Straat en huisnummer	Type bouwwerk, bijzonderheden	status
Vergierdeweg 52	Schoterrechthuis	RM 19804
Roemer Visscherstraat 144-178 en 265-311	twee rijen woningen, tegenover liggend in een bocht	GM 59-0246
Muiderslotweg 231- 243 en Vondelweg 342-392	rijen woningen	GM 59-0246
Rijkstraatweg 370,374	onderwijzerswoning en school, 1898	GM 59-0130
Roerdomplein 19	school	GM 59-0132

Waardering

Historische structuren van belang:

- Jan Gijzenvaart: 16^e eeuwse vaart t.b.v. de afvoer van zand uit het duingebied
- Vergierdeweg: van oorsprong middeleeuws voetpad dat het gehucht Schoten verbond met Santpoort.
- Vondelweg: randweg aangelegd op de grens van de Verboden Kring, waardoor de planmatige opzet van de wijken is beïnvloed. Vormt daarmee de grens tussen stedelijk gebied en open cultuurlandschap.
- Het orthogonale stratenplan dat typerend is voor de stedenbouwkundige visie van de jaren '30 van de vorige eeuw, ingevuld met veelal langgerekte bebouwingsstructuren.
- Eksterlaan: belangrijke dwarsverbinding die tevens de overgang vormt tussen Vogelbuurt en Vondelkwartier.

Cultuurhistorisch waardevolle objecten:

- De school aan de Gijsbrecht van Aemstelstraat 118 uit 1938, OBS De Dolfijn (vm. Jan Pietersz Coenschool) in opdracht van Openbare Werken Haarlem. Meerdere malen uitgebreid tussen 1950 en 1990. Karakteristiek complex waarvan de bouwdelen uit de periode 1938- 1967 een samenhangend architectonisch geheel vormen en een goed beeld geven van scholenbouw in de eerste helft van de 20^e eeuw.
- School aan de Reviusstraat 1. R.K. meisjesschool voor lager onderwijs uit 1953 van architect J van Velsen.
- 10 Rijwoningen aan de Nachtegaalstraat voor 'ouden van dagen' uit 1933 in opdracht van woningbouwvereniging St. Bavo, door architect H. Heidstra. Onbekend welke waarden de interieurs van de woningen hebben.
- Twee karakteristieke 19de eeuwse 2^e1 kap woningen naast de school aan de Rijkstraatweg 366-368
- Sionskerk aan de Eksterlaan. Opggericht in 1950 als nieuwe Nederlands Hervormde kerk in Haarlem-Noord. Moderne zaalkerk met zadeldakten, gebouwd in karakteristieke wederopbouwarchitectuur met sobere materialisering. De toren staat gericht op de as van het Tesselschadeplein en is zo een markant herkenningspunt vanaf de Rijkstraatweg bij de entree van de wijk. Het exterieur van de kerk is -op enkele aspecten na- ongewijzigd. In 1988 is het plafond verlaagd, waardoor de oorspronkelijke ruimtewerking van het interieur verloren is gegaan. Het gebouw is in

1989 uitgebreid. Intussen is in dit kerkgebouw een uiterst bloeiende kerkelijke gemeente ("Shelter") actief.

Literatuur/bronnen

Anon., 2005. *Schotertuin-de Jan Gijzenvaart*. [Online]

Available at: <http://schotertuin.nl/index.php/oorsprong-schotertuin/de-jan-gijzenvaart>
[Geopend 1 december 2015].

Anon., sd *Haerlem.nl-het Jan Gijzenpad*. [Online]

Available at: <http://www.haerlem.nl/files-cms/File/Jan%20Gijzenpad.pdf>
[Geopend 1 12 2015].

gemeente Haarlem, 2015. *Bestemmingsplan Pijlslaan*, Haarlem: gemeente.

Haan e.a., T. d., 1966. *Zeven Heerlijkheden, over geschiedenis en volksleven der voormalige gemeente Schoten*. Den Haag: sn

Kooijman, T., 2003. *Verdwenen maar niet vergeten*. Haarlem (kelder bibl. Kennemerland-Zuid): sn

Lindijer, T., 2005. *Schoten, van boerendorp tot Haarlem-Noord, periode 1900-1927*. Haarlem: serie Haarlemse miniaturen.

Ruigrok, W. e. H. W., 1985. *Schoten, toen Haarlem-Noord nog Schoten was, dl 1 en 2*. Amsterdam: sn

Speet, B., 2006. *Historische atlas van Haarlem*. Amsterdam: SUN/NHA.

Speet, B., 2014. *Historische atlas van Kennemerland*. Nijmegen: Vantilt.

Afbeeldingen

Afbeelding 1: luchtfoto - [gemeente Haarlem](#)

Afbeelding 2: [Thomaszoon, Thomas. Grondt Conterfeijtinge van den landen gheleegen om de stad Haerlem. Kaart. Haarlem: Thomas Thomaszoon, 1590. Uit het Noord-Hollands Archief. Beeldbank. Collectie Kennemerland, inventarisnummer NL-HlmNHA_51000363 \(bekeken op 15-11-2015\)](#)

Afbeelding 3: Paauw, Gerrit Adriaansz van der. Kaart van de omstreeken der stad Haarlem van de Beverwijk tot Hillegom. 1805. [Uit het Noord-Hollands Archief. Beeldbank. Collectie Kennemerland, inventarisnummer NL-HlmNHA_560_000613 G \(bekeken op 15-11-2015\)](#)

Afbeelding 4: Kuyper, Jacob. Provincie Noord-Holland. Gemeente Schooten. Kaart. Schoten en gehuchten – 1866. [Uit het Noord-Hollands Archief. Beeldbank. Collectie Kennemerland, inventarisnummer NL-HlmNHA_51001010 \(bekeken op 15-11-2015\)](#)

Afbeelding 5: minuutplan. Kadastrale kaart, Schoten, sectie B 9. 1927. Uit het Noord-Hollands Archief. Beeldbank. Collectie kadastrale kaarten, inventarisnummer 1349 (bekeken op 15-11-2015)

Afbeelding 6: Kaart van Haarlem : Omvang der stad in den loop der tijden / vervaardigd aan het Bureau van Openbare Werken. 1927. [Uit het Noord-Hollands Archief. Beeldbank. Collectie Kennemerland, inventarisnummer NL-HlmNHA_51001586 \(bekeken op 15-11-2015\)](#)

Afbeelding 7: Ansichtkaart van de Sionskerk. [Uit het Noord-Hollands Archief. Beeldbank. Collectie Braakman, inventarisnummer NL-HlmNHA_55015008 \(bekeken op 15-11-2015\)](#)

Afbeelding 8: luchtfoto van de Vogelbuurt. Bing Maps 2015 © [\(bekeken op 15-11-2015\)](#)

Afbeelding 9: foto. Straatbeeld Meeuwenstraat 41. Cyclomedia 09-09-2015

Afbeelding 10: foto. Straatbeeld Meeuwenstraat 51. Cyclomedia 09-09-2015

Afbeelding 11: foto. Straatbeeld hoek Jan Gijzenkade-Germanenstraat. Cyclomedia 20-08-2015

Afbeelding 12: foto. Straatbeeld Eksterlaan. Cyclomedia 02-09-2015

Afbeelding 13: foto. Straatbeeld Muiderslotweg. Cyclomedia 02-09-2015

Schoten, van boerendorp tot Haarlem-Noord, pag 14, 15
Bron: Schoten, van boerendorp tot Haarlem-Noord, pag 70

Geraadpleegde internetsites:

<http://www.rijnland.net/over-rijnland/erfgoed/artikelen-geschiedenis-en-canon/circa-1000-ontginning-van-het-veen> geraadpleegd op 05-11-2015

geschiedenis Kon. Emmaschool: <http://www.kon-emmaschool.nl/site/index.php?id=23> geraadpleegd op 11-11-2015

http://reliwiki.nl/index.php/Haarlem,_Eksterlaan_-_Sionskerk geraadpleegd op 11-11-2015

www.historischschoten.nl/pagina_39.html geraadpleegd op 10-12-15